

VETERİNER HEKİM TERİMİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR ARAŞTIRMA

Atilla ÖZGÜR*

A historical study on the term of veterinary medicine

Summary: *The art of animal treatment is regarded as old as civilisation. The term of "veterinarian" is currently used in many countries and its origin goes back to the old Roman times.*

Veterinarians were called with specific terms in different languages. In the code of Hammurabi they were entitled as "doctor of oxen and asses." Palakapya and Salihotra were the names of elephant and horse doctors in old India. Horse doctors were called as "Hippiatroi" in ancient Greek and "Hippiater" in Byzantium.

Lots of manuscripts about veterinary medicine were written between the 9th and 15th centuries in Islamic countries. These manuscripts are generally on horse breeding and the treatment of animal diseases. They are usually called as "Baytarname." The authors of these books and practitioners of the subject were entitled "Baytar-Baitar". This word were used in the Ottoman times and in the first 15 years of the Republican period in Turkey. The term of "Veteriner Hekim – Veterinary Medicine" has been using officially since 1937.

Key Words: *Veterinarian, Baitar, term of veterinarian*

Özet: *Hayvan tedavi sanatı uygarlığın kendisi kadar eski olarak kabul edilir. Veteriner hekim terimi halen birçok ülkede kullanılmakta olup orijini Eski Roma'ya uzanır.*

Veteriner hekimler, çeşitli dillerde özel terimlerle ifade edilmişlerdir. Hammurabi Kanunlarında "Öküz Doktoru", "Eşek Doktoru" unvanı verilmiştir. Eski Hindistan'da "Palakapya" ve "Salihotra" fil ve at doktorlarına verilen adlardır. Antik Yunan'da at hekimlerine "Hippiatroi" ve Bizans'ta "Hippiater" adı verilmiştir.

İslam ülkelerinde 9. ve 15. Yüzyıllar arasında veteriner hekimliği ile ilgili birçok el yazması yazılmıştır. Bu yazmalar genellikle at yetiştiriciliği ve hayvan hastalıkları üzerine olup çoğunlukla "Baytarname" olarak adlandırılırlar. Bu eserlerin yazarlarına ve konunun pratisyenlerine "Baytar" denmiştir. Bu sözcük, Türkiye'de Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk 15 yılında kullanılmıştır. "Veteriner Hekim" terimi 1937'den beri resmen kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Baytar, veteriner hekim terimi, veteriner hekim teriminin orijini*

Giriş

Veteriner hekimliği insanlık tarihinin en eski mesleklerinden biri olarak kabul edilmektedir (42). Çağdaş anlamda veteriner hekim; hayvan hastalıklarının sağaltımından, hayvanların ıslah ve üretiminden, hayvan ve hayvansal ürünlerin üretimden tüketime kadar olan aşamalarda işlevlerinden sorumlu ve yetkili meslek adamı olarak tanımlanmaktadır (15,25,43). İlk uygarlıklardan başlayarak günümüze dek geçen süre içinde veteriner hekime ve mesleğine farklı isimler verilmiştir (25,28,39,40). Yirminci yüzyılda dünyanın çeşitli ülkelerinde “*veteriner hekim-veteriner hekimliği*” terimi kullanılmaya başlanmıştır (50). İngilizce’de “*veterinary medicine*”, Fransızca’da “*medicine veterinaire*”, İtalyanca’da “*medico veterinaria*” veya “*medicus veterinarius*” gibi isimler verilmiştir (13).

Türkiye’de Cumhuriyetin ilânından sonra, Türk dilini özleştirme ve sadeleştirme çalışmaları başlatılmış; bu amaçla Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1 Kasım 1928 tarihli toplantısında, Başbakan İsmet İnönü’nün önerisi üzerine Yazı Yasası kabul edilmiş; iki gün sonra, 3 Kasım 1928’de ise “*Türk Alfabeti*”nin kullanılması kararlaştırılmıştır (51). Bu çerçevede “*veteriner hekim*” terimi üzerinde de büyük bir duyarlılık ve özenle durulmuş; Osmanlı döneminden gelen ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kullanılan “*baytar*” sözcüğünün “*veteriner hekim*” terimi ile değiştirilmesi çalışmaları 1930’larda başlatılmıştır (7,30).

Son 70 yılda veteriner hekimlerin deontolojik yönden ve özlük hakları açısından en önemli konularından birini “*veteriner hekim*” terimi üzerindeki gelişmeler oluşturmuştur. Bu konudaki tartışmalar 1998 yılında da güncelliğini korumaktadır. Bu çalışma “*veteriner hekim*” terimini genelde tarihsel açıdan, özeldir Türkiye’deki gelişimi bakımından araştırmak ve meslek kamuoyu ile ilgililere gerekli, yeterli ve doğru bir bilgi sunmak amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve Metot

Araştırmanın materyalini Türkçe ve yabancı dillerde yayımlanmış olan veteriner hekimliği periyodik ve kitaplarından sağlanan

konuya ilişkin bilgiler ile veteriner hekimliği terimi üzerine yazılmış monografiler ve arşiv belgeleri oluşturmuştur. Birinci elden kaynaklara ulaşılarak analiz, sentez ve retrospektif değerlendirmeler yapılmıştır.

Veteriner Hekimliği Mesleğinin Doğuşu ve Tanımlanması

İlk insanların barındıkları mağaraların duvarlarına çizdikleri hayvan figürleri ve av sahneleri insan-hayvan ilişkisinin en eski örneklerini oluşturmuştur (15,29,42). İnsan, hayvanları sürekli olarak gözlemlemiş ve zamanla onları rastgele öldürmek yerine, evcilleştirerek çeşitli ürünlerinden yararlanma yolunu seçmiştir (11,29). Evcilleştirme ile hayvanların ürünlerinden ve gücünden yararlanmaya başlayan insanlar, onların hastalıklarıyla da ilgilenmişler; böylece, veteriner hekimliği doğmuştur (10). Klasik kaynaklarda (28,39,40,42,43) insanların hayvanları evcilleştirerek ilk zenginliklerine sahip oldukları, bu nedenle hayvanların sağlıklarına büyük özen gösterildiği, böylece, insan hekimliğinin yanısıra hayvanların tedavi sanatının da doğup geliştiği ileri sürülmüştür. Lechlainche (28) insan ve hayvan hekimliğinin çok uzun bir süre bir arada yoğrulduğunu; insanın kendisine yaptığı tedavileri hayvanına da uyguladığını belirtmiştir.

Yazılı kaynaklar öncesine ait mağara dönemi kalıntılarında hayvanların beslenmelerine ve hastalıklarının sağaltılmalarına ilişkin birçok resim ve kabartma saptanmıştır (14,14,39,43).

Memphis Mabedindeki kabartmalardan, veteriner hekimliği eğitiminin M.Ö. 3 binlerde başlatıldığı; tedavilerin, hayvan hastalıklarını iyileştirmek amacıyla yetiştirilen clemalar tarafından yapıldığı saptanmış; kümes hayvanlarının hastalıkları ile ilgilenenlere “*tavuk doktoru*” denildiği belirlenmiştir (43).

Eski Hindistan’da evcil ve yaban hayvanı ayrımı yapılmadan tüm hayvanlara büyük önem verilmiş; balık ve kuş’tan file kadar her türlü hayvanın tedavi edilebildiği hayvan hastaneleri açılmış; fil hastalıklarını tedavi edenlere “*Palakapya*”, at sağlığı ile ilgilenenlere ise “*Salihotriya*” adı verilmiştir (39,43). Günümüzde de Hindistanın birçok yerinde halk

arasında veteriner hekime “*Salutri*” denilmektedir (16).

Leclainche (28), Sümerlerde insan hekimlerini “*A-su*” denirken, hayvan hekimlerine de “*Monai-su*” adının verildiğini bildirir. Babillerden kalan en önemli belge olan Hammurabi Kanunları'nın 224. ve 225. Maddelerinde “*öküz doktoru*” ve “*eşek doktoru*” terimleri kullanılmıştır (40,42,43,47).

Antik Yunan'da at doktoru anlamına da gelen “*hippiatroi*” sözcüğü (42,43), Bizansta “*hipiater*” terimine dönüşmüştür (27).

Smith'e (39) göre, Roma'da veteriner hekim teriminden önce “*mulo-medicus*” “*medicus veterinarius*”, “*medicus jumentarus*” ve “*equarius medicus*” terimleri kullanılmıştır. Roma İmparatorluğunun ilk dönemlerinde katır hekimliğini ifade eden “*mulo medicus*” sonraları tek tırnaklı hayvanların hekimliği anlamında olan “*veterinarius medicus*”a dönüşmüştür (40,41). Latince'de “*veterinarius*” sözü boyunduruk altında çalışan hayvanları tanımlamaktadır (40).

Webster'de (49), “*veterinary*” sözcüğü Latince “*veterinarius*” köklü olarak gösterilmiş, “*veterinus*”un “*yük hayvanı*”; “*vetus*” ve “*veteris*”in “*yaşlı*” anlamına geldiği belirtilmiştir.

Dunlop (15) ve Karasszon'a (25) göre, Romalılarda bir zafer kazanıldıktan sonra veya her beş yılda bir “*suovetarulia*” denen törenler düzenlenir; bu törenlerde kurban edilecek hayvanlar (1 domuz, 1 koyun, 1 boğa) “*suo-vetaurinarium*” olarak adlandırılan bir yerde bekletilirler; bu hayvanlarla ilgilenenlere de “*suo-vetaurarii*” adı verilir. Yazarlar (15,25) “*veteriner*” sözcüğünün *sus* (domuz), *ovis* (koyun) ve *taurus* (boğa) sözcüklerinin kısaltmalarından şekillenen melez bir terim olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Leclainch'e (28), göre Romalılar hayvan hekimine “*medicus veterinarius*”, hayvan hekimliği işine de “*ars veterinaria*” ismini vermişlerdir.

Smith'e (39) göre, “*veterinarius*” sözcüğü Varro (MS. 1. yüzyıl) ve Columella'nın (MS. 1. yüzyıl) eserlerinde geçmiş olmasına karşın hayvan hastalıklarını tedavi etme işi anlamında ilk olarak Vegetius'un “*Artis Veterinariae sive*

Mulomedicinae” (M.S.5. yüzyıl) adlı eserinde kullanılmıştır.

Webster'de (49), “*ari*” sözcüğünün kökeninin Latince'de “*ars*” veya “*artis*” olarak yer aldığı; “*artisi*” sözcüğünün de “*hekim*”, “*cerrah*” anlamına geldiği saptanmıştır.

Smithcors'a (41) göre, Blaine, “*veterinarius*” sözcüğünün Latince'de yük hayvanı demek olan “*veterina ad vecturam idonea*” dan köken aldığı belirtilmektedir.

Eski etimologlara göre kelimenin aslı “*venterina*”dır. Bu terim hayvana yük bağlanan bel ve karın bölgesini ifade etmenin yanı sıra hayvan hekimliği anlamında da kullanılmaktadır (41).

Smithcors'a (40) göre, Latin gramerci Flaccus, veterinus'un kökeninin “*vehere* – taşımak”tan geldiğini ve Arapça, “*ve- yıl*” kökünden “*vetus*” sözcüğünün türediğini bildirmiştir.

Orta Çağ boyunca Almanca'da at seyisi anlamına gelen “*marescalcus*” ve “*marescalk*” (22), İngiliz dilinde uzun bir süre “*ferrer*” ya da “*ferrier*” daha sonraları da “*farrier*” kullanılmıştır (41).

Froehner (22), Leclainche (28) ve Smithcors'a (41) göre, çok uzun bir süre unutulmuş “*veterinarium*” terimi 15. yüzyıldan itibaren yeniden kullanılmaya başlanmıştır.

Bugün bir çok ülkede veteriner fakültelerinin, ilgili kurum ve kuruluşlarının adlarında “*veterinary medicine*” kullanılmaktadır (50).

“Baytar” Terimi

İslam ülkelerinde 9. ve 15. Yüzyıllar arasında veteriner hekimliği konusunda birçok el yazması yazılmıştır. Bu yazmalar genellikle at yetiştiriciliği ve hayvan hastalıkları üzerine olup çoğunlukla “*Baytarname*” olarak adlandırılırlar. Bu eserlerin yazarlarına, hayvanların beslenmesi, bakımı ve sağlıkları ile ilgilenen kişilere baytar adı verildiği belirtilmiştir (12,17,19). Türkiye'de uzun yıllar boyunca veteriner hekim terimi yerine “*baytar*” sözcüğü kullanılmıştır (16,32,38).

Çeşitli yazarlar (14,23,33,38,44,45) baytar sözcüğünün kaynağı ve anlamı üzerinde durmuşlardır.

Hüseyin Hüsametdin (23), hayvanların barınaklarına “ağor” veya “ahır” dendiği gibi “tar” da denmekte olduğunu; ahırlarda barınan hayvanların sıhhatleri ile uğraşanlara da “baytar” adı verildiğini belirtmektedir. Yazar (23) bu kelimenin “tarbayı” diğer anlamıyla “ahır beyi” yani “imrahor” anlamında olduğunu yazmıştır.

Sarıata (38); bu tanımlamanın, terimin anlamını daralttığını, baytar’daki ana kökün eski Türkçedeki “Bay Ülken”e dayandığını; bunun iyilik, ferahlık, aydınlık, baysallık anlamına geldiğini; “Tar”ın ise bir ek olduğunu ve bunun da yapıcılık, yaptırıcılık ve yapılmış olmayı ifade ettiğini; bu eke Sümerlerin ana Tanrıçası “Nin-tar”da rastlandığını belirtmiştir. Yazar (38) “Baytar” terimini “iyilik yaratan, aydınlığa ulaştıran bir ertik sahibinin adı ve vafıdır “şeklinde tanımlayarak, terimin Türkçe kökenli bir kelime olduğunu ileri sürmüştür.

Kamus-ı Türkî’de (45) baytar terimi için “at ve diğer hayvanların tedavisine ve tımarları usulüne vakıf adam”, bir başka sözlükte (8) “hayvan hekimi, veteriner “tanımlaması yapılmıştır. İslam Ansiklopedisi’nde (1) baytar “hayvan hekimi, çobanlık yapan, hayvan yetiştirmekte usta olan, hayvan hastalıklarının tedavisinde bilgili, tecrübeli kimse” olarak açıklanmakta ve sözcüğün kökeninin Arapçadan geldiği belirtilmektedir. Devellioğlu (8) ve Şemseddin Sami de (45) baytar’ın Arapça olduğunu bildirmişlerdir.

Subhi Edhem (44), “baytar”ın Arapça “al-baytar”dan alındığını, anlamının “yarılmış” olduğunu; koyunların tırnağını kesen, onlardan kan alan kişilere de “baytar” denildiğini; Arapların, baytarı, nalbantın karşılığı olarak kullandıklarını; ancak, Batılı ülkelerde sözcüğün doktor ile yanyana kullanıldığını belirtmiştir.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü’nde (33) “hayvan hastalıklarıyla meşgul olan tabipler hakkında kullanılan bir tabirdir. Arapça bir kelime olan baytarın manası yarılmıştır. Tırnakları yarık olan davarların tırnaklarını kesene, o türlü hayvanlardan kan alana ve yine o cins hayvanları nallayana baytar denilmiştir. Hayvan hastalıklarına bakmak ve onları iyi etmek üzere mektepler açılarak oralarda mütehasşislar yetiştirildiği zaman

onlara da bu ad verilmiştir.” açıklaması yer almıştır.

Yabancı kaynaklarda (14,39,43) İslam Uygarlığı çağındaki veteriner hekimliği bilgileri verilirken “baytar” sözcüğü kullanılmış; bunun Arapçada “veteriner hekim” anlamına geldiği belirtilmiştir. Driesch (14) ise “baytar” sözcüğüne ilişkin olarak diğer kaynaklarda bulunmayan bir açıklama yapmıştır. Yazar’a (14) göre, Eski Yunanca’da veteriner hekim yerine kullanılan “Hippiatros”, Süryanice’ye “Pyatra” olarak, Süryanice’den Arapça’ya da “Biyatr” olarak geçmiş, daha sonraları ise “baytar” terimi kullanılmaya başlanmıştır.

“Baytar” Yerine “Veteriner Hekim” Süreci

Türkiye’de ilk veteriner hekimliği okulunun açılışından (1842) itibaren, gerek okulların, gerekse mesleğin isimlendirilmesinde 1937 yılına kadar “baytar” sözcüğü kullanılmıştır (7,16,18,21,31). Okulların isimlendirilmesinde kullanılan “baytar” sözcüğü mezuniyet diplomalarının Türkçe bölümünde de yer almış; ancak, Fransızca çevirilerinde okulun adı “Ecole Civile de Medecine Vétérinaire” olarak baytar unvanı da “Medecine Vétérinaire” olarak kullanılmıştır (2).

Türkiye’de 1908’de “Osmanlı Cemiyeti İlmiyyei Baytarîyesi” adlı ilk meslekî derneğin ve bunun yayın organı “Mecmuayı Fünun-ı Baytarîyye” dergisinin adında görüldüğü gibi “baytar” sözcüğü kullanılmış; bu dernekte sonra kurulan altı dernek ile 1930’da kurulan bugünkü “Veteriner Hekimler Derneği”nin adında da “baytar” sözcüğü yer almıştır (9,20). Derneğin Dergisinde 1938 yılından itibaren “Türk Veterinerler Birliği Dergisi”, 1948 tarihinden sonra “Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi” adı kullanılmaya başlanmıştır (20).

İbrahim Ekrem (24) “Çor veya Sığır Vebası” başlığını taşıyan ve 1930 yılında basılmış olan kitabında kendi adının altına “doktor veteriner” unvanını yazmıştır. Süreyya Aygün’ün (4), 1934 tarihli “Türkiye’de (Antraks) Dalak Yanığı ve Savaşı ve Türk Universal Antraks (T.U.A.) Aşısı Üzerine Bilgiler” adlı eserinde “Dr.Med.Vet.” unvanı saptanmıştır. Yazar (5), 1936’da ise mesleğin

uygulayıcıları için “baytar hekimi” terimini kullanmıştır.

M.Şemsi Kural'ın 1937 tarihili “Komparativ Anatomi Terimleri” adlı kitabının (27) I. Önsözünde Richter “...anatomi, Embryoloji ve Histoloji gibi iki esaslı şubesiyle, Veteriner hekimliği ilminin ... gelecek on yıllar bu dönümün Türk Veteriner Hekimliğinin inkişafındaki ehemmiyetini ...” ve Kitabın II. Önsözünde Kural “... Yalnız şu farkla ki (nomina anatomica)da yalnız insan anatomisinin terimleri vardır, halbuki bu eser veterinerlerin comparativ anatomisini ... insan ve veteriner hekimlerinin ...” ifadelerine yer vermişlerdir.

Aygün (6), “Bulaşık ve Salgın Hastalıklar” adlı kitabının önsözünde mesleği andandırırken “veteriner tababeti” mesleğin uygulayıcılarından söz ederken de “veteriner tabip” ya da “veteriner hekimi” terimlerini kullanmıştır.

Baytar ve veteriner hekim terimlerine ilişkin tartışmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündemine ilk kez olarak “Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu'na Müzeyyel 1/1052 numaralı Kanun Layihası ve Ziraat ve Bütçe Encümenleri Mazbataları” görüşülürken girdiği saptanmıştır (52). Yasa taslağında yer alan “veteriner” terimi yerine Sivas Milletvekili Remzi Bey “hayvan hekimi” tabirinin konulmasını, Bolu milletvekili İsmail Hakkı Bey “veteriner tabirinin tayyını (iptal etme)”, Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Bey “veterinerin baytar olmasını” teklif etmişler, tekliflerin oylanması sonucunda veteriner yerine baytarın kullanılması kabul edilmiştir (52).

Bekman (7) ve Mavroğlu (30), belge göstermeksizin, baytar yerine veteriner hekim teriminin ilk kez 1937 yılının Haziran ayında kullanıldığını bildirmişlerdir. Meclis Arşivinde yapılan incelemede, aynı yıl (1937) “Ziraat Vekâleti Vazife Teşkilat Kanunu”na ilişkin olarak Bütçe Komisyonu tarafından hazırlanan “Mazbatada” (54) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 28 Mayıs 1937 günü Ziraat Vekâleti Bütçesinin tartışıldığı oturumda (53) “baytar” teriminin kullanıldığı; beş gün sonra 4 Haziran 1937 Cuma günü Mecliste görüşülerek kabul edilen “Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilat Kanunu” görüşmelerinde (54) ve bu Kanunda

(35) “Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü” tanımının yapıldığı saptanmıştır.

Hasan Reşit Tankut (46), veteriner hekim terimine ilişkin yazısında; terimin etimolojik açıklamalarının şüpheli olduğunu ileri sürerek; “... Kelimenin latincece geçirdiği evölüsyon şudur. Koşu veya yük hayvanlarına= *veterinus*, koşu veya yük hayvanlarına ait=*veterinarius*, koşu veya yük hayvanlarına ait ilim=*veterinarius ars* sonra ilim manasına gelen *ars* kelimesi düşerek sade “*veterinarius*” kalmıştır.” fikrini ileri sürmüştür. Yazar'a (46) göre; Langlet, kelimenin aslının Kelt'lere ait olduğunu ve Kelt dilindeki şeklinin “*Vee*” olduğunu. Almanca “*hayvan*” anlamındaki “*vieh*” sözcüğünün bundan köken aldığını belirtmiştir.

Pikarskiy'de (34) “*bitteğh bütteğh*” için “alamet ve emarelere göre gelecektekileri bilen, bir hadisenin vukuunu önceden hissedebilen”; *bitteğh kisi* için de “bu gibi kabiliyetlere haiz adam ve rüya tabir eden” açıklaması yapılmıştır. Tankut (46); Pikarski'ye dayanarak aşağıdaki bilgiyi vermiştir.

“Türk lehçelerinden biri olan Yakutça'da: Bütteh kisi=sinir ve adalelerin (kcsilmiş hayvan) hareketine bakıp düşünceyi ve tasavvuru anlayan kahin (tabip) demektir. Büt=işaret,kehanet, alamet; Bit=alamet, kehanet, falcılık; Bitteh=İstikbali bilmek istidadına malik olan insan. Bu kelime şumulünü artırarak Bütay şeklinde otlak, ağıl ve otlak anlamını almıştır. Görülüyor ki kelimenin menşei Orta Asya ve Türk dilidir. Garp dillerinden Latinceye geçen şekli ile Yakutçada yaşayan şekli arasında ne morfoloji ne de semantik bakımdan esaslı bir fark yoktur; etimolojik analizleri şudur. Veterinarius'un aslı olan “*vet eğ+ev+et*”, “*Bütteh kişi*” nin aslı olan “*büt-üğ-üb-üt*” “*b*” ve “*v*” elemanları lehçeye göre yer değiştirirken bir mana farkı yapmazlar, binaenaleyh, kelimeler daima aynı kıymeti muhafaza etmişlerdir. Şu halde “*vet*” kelimesi “*büt*” kelimesi gibi Türkçedir.”

9 Mart 1954 tarihinde kabul edilen 6343 Sayılı “Veteriner Hekimliği Meslekinin İcrasına, Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun”un (36) birinci maddesinde “Yüksek Veteriner Okulları ile Veteriner Fakültelerinden veya muadeleti Maarif

Vekaletince tasdik edilmiş Veteriner okullarından diploma almış olanlara (veteriner hekim) denir.” ifadesi yer almıştır.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu 24 Temmuz 1963 tarihinde yürürlüğe giren 278 Sayılı Kanun ile kurulmuş; 1 Mayıs 1965 tarihinde de bünyesinde Veterinerlik ve Hayvancılık Araştırma Grubu adıyla bir grup oluşturulmuştur (48). Böylece bir resmî kurum tarafından ilk kez “veterinerlik” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde başlatılan reorganizasyon çalışmaları çerçevesinde “veteriner hekim” teriminin yeniden değişikliğe uğradığı saptanmıştır (37). Bakanlar Kurulunun 85/9591 sayılı kararı (37) ile Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının merkez ve taşra teşkilatlarına ait kadrolar belirtilirken diplomalarda da yer alan “veteriner hekim” unvanı yerine “veteriner” sözcüğü kullanılmıştır.

Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığına sunulan 9 Şubat 1986 tarihli yazıda (13) veteriner kelimesinin, hekim sözcüğüyle birlikte kullanılması gereği tarihsel ve etimolojik açıklamalarla bildirilmiştir. Aynı metin (13) Tarım ve Köy İşleri Bakanının talimatı üzerine 23 Ekim 1997 günü Bakanlığa iletilmiştir. Bu metin, Bakan'ın 26 Ekim 1997 tarihli yazısına (3) gerekçe olarak eklenmiş ve Bakanın “... 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname eki cetvellerde ‘Veteriner’ olan kadro unvanlarının ‘Veteriner Hekim’ olarak değiştirilmesi zarureti ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu nedenle Bakanlığımızca yapılacak işleme esas olmak üzere ‘Veteriner’ unvanlı kadroların ‘Veteriner Hekim’ olarak değiştirilmesi hususunda gereğini arz ederim” ifadeli yazısının Maliye Bakanlığı'na ve Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığına gönderildiği saptanmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Veteriner hekim-veteriner hekimliği terimlerinin yerine eski uygarlıklarda farklı sözcüklerin kullanıldığı; örneğin, Antik Yunanistan'da at hekimini için “hippiatroi” (42,43), Bizansta “hipiater” (22), Roma'da “mulo-medicus” “medicus veterinarius”, “medicus jumentarus” ve “equarius medicus” gibi isimlerin verildiği saptanmıştır (39). Gerek

bu örneklerle, gerekse Vegetius'un “*Artis veterinariae sive mulomedicina*” adlı eserine (39) dayanarak “veteriner hekim” teriminin Eski Romalılar zamanından beri kullanıldığı ileri sürülebilir.

Driesch (14) Eski Yunanca'daki “Hippiatros” sözcüğünün, Süryaniceye “Pyatra”, Arapçaya da “Biyatr” olarak geçtiğini ve sonra da “baytar” olarak kullanıldığını belirtmiştir. Gerçekten de İslam Uygarlığı çağının en eski ve özgün veteriner hekimliği eserlerinde “baytar” sözcüğünün yer aldığı ve bu eserlere de baytarname adı verildiği saptanmıştır (12,17).

En eski Türkçe sözlük olan Divan-ül Lügat-it Türk'de (26) “baytar” ya da buna ilişkin bir açıklama saptanamamıştır. Bu durum dikkate alınarak, baytar sözcüğünün Türk diline, İslamiyet ile girdiği ve Türkçe bir sözcük olmadığı; Cumhuriyet'in kuruluşu ile başlatılan yenilenme hareketleri çerçevesinde yer alan dil çalışmalarında veteriner sözcüğünün üzerinde de hassasiyetle durulmasının bu nedenden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Veteriner hekimliği öğretim üyeleri tarafından 1930'larda yayımlanan kitaplarda (4,5,6,27), “veteriner hekimliği ve veteriner hekimi” terimlerinin kullanılmış olması; Aygün'ün Bulaşık ve Salgın Hastalıklar adlı kitabının (6) önsözündeki “... Derslerimizde Türkçesi kullanılmış ve bir bilgi deyimi yerine geçebilecek olan sözleri Türkçe olarak söyleriz. Türkçesi olmayan veya bir ıstılah yerini tutamayan deyimlerin Arapçaları yerine arsulusal ilim ve fen dili olarak kullanılan Latince ve Eski Yunanca Terimleri üstün tutmaktayız...” şeklindeki ifadesi, dilin özleşmesinde ve uluslararası anlam kazanmış terim ve tanımlamaların izlenmesinde ve kullanılmasında veteriner hekimler tarafından gösterilen duyarlılığı yansıtan tarihî nitelikli belgeler olarak kabul edilebilir.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'na bağlı olarak kurulan “Veterinerlik ve Hayvancılık Araştırma Grubu” (48) adındaki “veterinerlik” sözcüğü 1980'li yıllardan itibaren yapılagelen tartışmalar çerçevesinde ele alınabilir.

Dinçer'in (13) belirttiği gibi veteriner hekim terimi, yarım yüzyılı aşkın bir süreden beri ülkemizde kullanılan, çeşitli yasalarda bu şekli ile belirtilmiş olan; gerek gramatik, gerekse fonetik yapısı ile dilimize yerleşmiş bir kavramın ifadesidir. Bu iki sözcük ancak bir arada kullanıldığında meslekî bir anlam kazanır; ayrı kullanılmaları kavram kargaşasına ve dil yozlaşmasına yol açar. Yasalarımızda ve bunlara ait uygulamalarda yer alan ve ifade bulan "veteriner hekim" teriminin "veteriner" sözcüğü ile kısırlaştırılması yasal açıdan da mümkün değildir.

Sonuç olarak denebilir ki; 1937 yılından beri resmen kullanılmaya başlanan; veteriner hekimliği mesleğinin uygulanmasına ilişkin 9 Mart 1954 tarih ve 6343 Sayılı Kanun'da yasal tanımını bulmuş olan "veteriner hekim" teriminin tartışmasız olarak kullanılması gereklidir. Bu noktadan hareketle veteriner fakültelerinin adlarının da "Veteriner Hekimliği Fakültesi" olarak değiştirilmesi gündeme getirilmelidir. Böylece, bir yandan dilde bozulma ve kirlenmelerin önüne geçilirken, diğer yandan da yanlışlıkların giderilmesi sağlanmış olacaktır.

KAYNAKLAR

1. **Anonim (1949):** "Baytar". İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, s.431. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
2. **Anonim (1964):** Şefik Kolaylı Dosyası. (A.Ü. Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Biyografya ve Bibliyografya Arşivi).
3. **Anonim (1997):** T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü 26.10.1997 Tarih ve 30563 Sayılı Yazısı.
4. **Aygün,S.T.(1934):** Türkiye'de (Antraks) Dalak Yanığı ve Savaşı ve Türk Universal Antraks (T.U.A.) Aşısı Üzerinde Bilgiler. Köy Hocası Matbaası, Ankara.
5. **Aygün,S.T.(1936):** Hayvanlardan İnsanlara Geçen Bulaşık Hastalıklardan Mankafa İletti (Ruam) ve Savaş Yolları. Köy Hocası Basımevi, Ankara.
6. **Aygün,S.T.(1937-1938):** Bulaşık ve Salgın Hastalıklar Bilgisi. Sümer Basımevi, Ankara.
7. **Bekman.M. (1940):** Veteriner Tarihi. Ankara Basım ve Ciltevi. Ankara.
8. **Devellioglu,F. (1962):** Baytar.Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat,Eski ve Yeni Harflerle s.91. Doğu Ltd.Şti.Matbaası, Ankara.

9. **Dinçer,F.(1964):** Türkiye'de Kurulan Veteriner Derneklerle Bugüne Kadar Olan Gelişmeleri. Türk Veteriner Hcimleri Derneği Dergisi, 34(11-12)487-502.
10. **Dinçer,F.(1967):** Türk Folklorunda Veteriner Hekimliği Üzerine Araştırmalar. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Veteriner ve Ziraat Fakülteleri Basımevi, Ankara.
11. **Dinçer,F.(1980):** Veteriner Hekimlik ve Halk Sağlığı (Dünyada ve Türkiye'de). Gıda Bilimi ve Teknolojisi Dergisi, 3 (1-2) 7-19.
12. **Dinçer,F.(1982):** Türk Folklorunda Veteriner Hekimliği Yazılı Kaynakları. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. Cilt IV, 123-130. Başbakanlık Basımevi, Ankara.
13. **Dinçer,F.(1986):** T.O.K. Bakanlığına Sunulmak Üzere Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dekanlığına Verilen Metin. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihine Deontoloji Anabilim Dalı Arşiv Belgesi.
14. **Driesch,A. (1989):** Geschichte der Tiermedizin, 5000 Jahre Tierheilkunde. Callwey, München.
15. **Dunlop,R.,Williams,D.J. (1996):** Veterinary Medicine. An Illustrated History. Mosby-Year Book Inc., Missouri.
16. **Erk,N. (1959):** Tarih Boyunca Veteriner Hekime Verilen Adlar. Türk Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, 29(151)189-194.
17. **Erk,N.(1960):** A Study of Veterinary Section of Ibn al-Awwam's "Kitab al-Falaha". M.S.U. Veterinarian. 21(1)42-44.
18. **Erk,N. (1966):** Veteriner Tarihi. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları:195, Ders Kitabı:97. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
19. **Erk,N.,Dinçer,F.(1967):** XVinci ya da XVinci Yüzyıla Ait Olduğu Samlan Bir Baytarname İncelemesi. A.Ü.Vet.Fak.Derg.XIV (2) 117-139.
20. **Erk,N.,Dinçer,F.(1967):** Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisinin Yayın Hayatı ve 1930-1944 yılları İndeksi. Türk Veteriner Hekimleri Derneği Yayınları No: 25.
21. **Erk, N., Dinçer, F.(1970):** Türkiye'de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi. A.Ü. Vet.Fak.Yay. No:259. A.Ü.Basımevi, Ankara.
22. **Froehner,R. (1952):** Kulturgeschichte der Tierheilkunde.I.Band.Tierkrankheiten,Heilbestrebung en. Tierarzte im Altertum. Terra-Verlag, Konstanz.
23. **Hüseyin Hüsamettin (1329-1332):** Amasya Tarihi. Cilt II,s.113. Necmi İstiklal Matbaası, İstanbul.
24. **İbrahim Ekrem (1930):** Çor veya Sığır Vebası. Resimli Ay Matbaası T.L.Ş., İstanbul.
25. **Karasszon,D. (1988):** A Concise History of Veterinary Medicine. (Translated by E.Farkas). Akademiai Kiado, Budapest.

26. **Kaşgarlı Mahmut (1949):** *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*. Çeviren:Besim Atalay. Alaaddin Kırıl Basımevi, Ankara.
27. **Kural,M.Ş. (1937):** *Komparativ Anatomi Terimleri. Cilt 1. Skelet Sistemi*. Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara.
28. **Leclainche,E. (1936):** *Histoire de la Medecine Veterinaire*.Office du Livre. Toulouse.
29. **Lucas,H.S.(1953):** *A Short History of Civilization*. The Maple Press Company, New York.
30. **Mavroğlu,N. (1990):** *Veteriner Tarihi Hakkında Notlar*. Pendik Hayv.Hast.Merk. Araşt. Enst.Dergisi, 21(1) 103-123.
31. **Mehmed Esat (1310=1894):** *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*. Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul.
32. **Özenç,A.R. (1936):** *Tarihi Bir Vesika*. Türk Baytarlar Birliği Dergisi, 6(2)298-299.
33. **Pakalın,M.Z. (1946):** *'Baytar'. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt 1* s.182. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
34. **Pikarskiy,F.K.(1945):** *Bitteğh. Yakut Dili Sözlüğü. Cilt I. s.112*. Ebuzziya Matbaası, İstanbul.
35. **Resmî Gazete (1937):** *Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilat Kanunu*. Kanun No:3203, Gazete No:3620.
36. **Resmî Gazete (1954):** *Veteriner Hekimliği Meslekinin İcrasına, Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun*. Kanun No:6343.Gazete No:8661.
37. **Resmî Gazete (1985):** *Bakanlar Kurulu Kararı. Karar Sayısı: 85/9591. Karar Tarihi:15 Haziran 1985*. Gazete No:18788.
38. **Sarıata,A.R. (1937):** *Eritiğimizin Tanrısal Bir Adıdır. O Kökünü (Bay Ülken)den, Ekini de (Nıntar)dan Alır*. Türk Baytarlar Birliği Dergisi, 7(1-2)98-100.
39. **Smith,F.(1919):** *The Early History of Veterinary Literature and Its British Development. Vol I*. Bailliere. Tindall and Cox, London.p.20.
40. **Smithcors,J.F. (1955):** *The Family Tree of the Veterinarian*. Veterinary Medicine.Vol:L,No:11,525-530.
41. **Smithcors,J.F. (1956):** *Blaine's History of Veterinary Medicine to 1800*.Journal of the American Veterinary Association.128(4)178-184.
42. **Smithcors,J.F. (1957):** *Veterinary Medicine and Civilization*. The Centennial Review.1(3)286-302.
43. **Smithcors,J.F. (1958):** *Evolution of the Veterinary Art*. Bailliere,Tindall and Cox, London.
44. **Subhi Ephem (1334=1918):** *Nevsal-i Baytari*. Agop Matasyon Mat., İstanbul ,
45. **Şemseddin Samî (1317=1901):** *Baytar.Kamus-ı Türkî s.331*. İkdam Matbaası, Dersaadet, İstanbul.
46. **Tankut,H.R. (1937):** *Veterinaire Kelimesi Üzerine Kısa Bir Tetkik*. Türk Baytarlar Birliği Dergisi, 7(3-4)211-212.
47. **Tosun,M.,Yalvaç,K. (1989):** *Sümer.Babil. Asur Kanunları ve Anmî-Şağıda Fermanı*. (2.Baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
48. **TÜBİTAK(1989):** *25. Yılda Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu*. Bizim Büro Basımevi, Ankara.
49. **Webster,A.M.(1957):** *Art.Artist. Veterinary. Webster's New International Dictionary of English Language*. Vol.I-II pp.155,157,2838. G.and C. Merrian Company, Publishers Springfield, Mass.
50. **W.V.A.(1991):** *World Veterinary Directory*.Imprenta Faresa, Madrid.
51. **Zabıt Ceridesi (1928):** *1/266 Numaralı Kanun Layihası Cilt: 1, 1. İnikat*. Ankara: T.B.M.M. Matbaası, s.:1-7
52. **Zabıt Ceridesi (1934):** *Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu'na Müzeyyel 1/1052 Numaralı Kanun Layihası Görüşmeleri*. Devre IV, İctima3, 70. İnikat, Cilt 23, s.217-219, T.B.M.M. Matbaası,Ankara.
53. **Zabıt Ceridesi (1937):** *Ziraat Vekaleti Bütçesi Görüşmeleri*. DevreV, İctima 2, 67. İnikad, Cilt 18, s.364-380. T.B.M.M. Matbaası,Ankara.
54. **Zabıt Ceridesi (1937):** *Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilatı Hakkında Kanun Layihası ve Ziraat ve Bütçe Encümenleri Mazhataları Görüşmeleri*. DevreV,İctima 2, 71. İnikad, Cilt 19, s.70-85. T.B.M.M. Matbaası,Ankara.